

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1979.1.04>

H. KOITEL

MÕNINGAID LEIUTISTE JUURUTAMISE MAJANDUSÕIGUSLIKKE KÜSIMUSI

Esitanud K. Habicht

Meie riigis peetakse teadus- ja tehnikaalast loomingut ning selle kaitset väga tähtsaks. See on ka täiesti loomulik, sest teaduse ja tehnika saavutused, eriti aga viimaste juurutamine tootmisse on riigi majandusliku võimsuse alus. NSV Liidu konstitutsiooni §-s 47 on öeldud: «NSV Liidu kodanikele garanteeritakse vastavalt kommunismi ehitamise eesmärkidele teadus-, tehnika- ja kunstiloomingu vabadus. See tagatakse teadusliku uurimistöö, leiutus- ja ratsionaliseerimistegevuse laialdase arendamisega ning kirjanduse ja kunsti edendamisega. Riik loob selleks tarvili- kuld materiaalsed tingimused ning toetab vabatahtlikke ühinguid ja loom- mingulisi liite, organiseerib leiutiste ja ratsionaliseerimistepanekute juurutamist rahvamajanduses ja muudel elualadel. Autorite, leiutajate ja ratsionaliseerijate õigusi kaitseb riik.»

Eeltoodust järeldub, et meie ühiskonnas on teaduslik-tehniliseks loo- metööks head tingimused ning tehnikanovaatorite huve kaitstakse igati. Viimased omakorda vastavad sellele silmapaistvate saavutustega. Igal aastal tehakse NSV Liidus kümneid ülemaailmse tähtsusega teaduslikke avastusi, viimaste aastate leiutiste arv ulatub 50 000 piirimaile. Sellele lisandub igal aastal sadu tuhandeid ratsionaliseerimistepanekuid, mil- lest saadav majanduslik kasu ulatub miljardeisse rubladesse. Näiteks oli see 9. viisaastakul 19 miljardit rubla, 1976. aastal 4,9 miljardit rubla. Ühe leiutise juurutamine andis 1976. aastal keskmiselt 43 600 rubla majanduslikku efekti, mis on üle 20% rohkem kui 1975. aastal.¹ Ainu- üksi Eesti NSV tehnikanovaatorite töö, 235 000 ratsionaliseerimistepa- neku ja 3612 leiutise juurutamine 9. viisaastakul, tõi rahvamajandu- sele 186 miljonit rubla säästu. 1976. aastal moodustas säästusumma 52,3 milj. rbl., 1977. aastal 57,6 milj. rbl.

Tehnikanovaatorlus on meie riigis eriti kiiresti arenenud viimastel aastatel. See käib eeskätt leiutiste kohta: viimase seitsme aasta jooksul on tehtud rohkem leiutisi kui kõigi eelnenud Nõukogude riigi olemasolu aastate jooksul kokku. Mitmete tähtsamate leiundusalaste näitajate poo- lest on NSV Liit jõudnud samale tasemele juhtivate kapitalistlike riikidega.²

Et leiutistel on teaduse ja tehnika edukäigu kiirendamises eriline koht, siis on järgnevas lähemalt vaadeldud nende õiguskaitse ja juurutamisega seotud majandusõiguslikke küsimusi.

¹ Максарев Ю. Е. Октябрь и технический прогресс. — Вопросы изобретательства, 1977, № 11, lk. 4.

² Артемьев Е. И., Кравец Л. Г. Изобретения, уровень техники, управление. М., 1977, lk. 3.

1. Leiutised ja teaduslik-tehniline progress

Leiunduse võidukäik algas 18. sajandil seoses tööstusrevolutsiooniga. Viimast põhjalikult analüüsid on K. Marx rõhutanud leiutiste osa selles. Näiteks on ta tööstusrevolutsiooni lähtepunktina nimetanud töomasina leiutamist ja levikut: «Masinaseadmete viimane osa, töömasin, ongi see, millest lähtub XVIII sajandi tööstuslik revolutsioon.»³ Ta on esile tõstnud ka masinate tootmist revolutsioneeriva seadise, pöördsuupordi leiutamist (H. Maudsley), märkides selle leiutise universaalsust ning erilist tähtsust masinate tootmises masinatega.⁴ Eriti tähtsaks peab K. Marx kella leiutamist, ta nimetab seda üheks kõige imetlusväärsemaks automaadiks, mida on loonud käsitöõnduslik tootmine.⁵

Ühiskonna ja tootmissuhete areng on tihedas seoses leiundusega: mida rohkem areneb teadus ja tehnika, seda enam tehakse leiutisi. Leiutised, materialiseerituna tehnikaobjektides, kujutavad endast suurt majanduslikku väärtust, seepärast on nende kaitseks kehtestatud vastavate õigusnormide kogum, patendikaitseüsteem, mille on omaks võtnud kõik arenenud tööstusriigid. Igal aastal antakse ligi 140 riigis, kus kehtib patendiseadusandlus, välja umbes 350 000 leiutispatenti või sellega võrdustatud kaitse dokumenti (autoritunnistust). Üldse on maailmas välja antud üle 15 milj. leiutispatendi, millest üle 3 milj. kehtivad ka praegu.

Leiutiste ja teiste tööstusomandi objektide (kaubamärgid, tööstusnäidised jt.) kaitseks on sõlmitud esinduslik rahvusvaheline kokkulepe — Pariisi konventsioon, millega on käesolevaks ajaks ühinenud 81 riiki. NSV Liit ühines Pariisi konventsiooniga 1965. aastal.⁶

Leiunduse arengut jälgides võib jääda mulje, et käesoleva sajandi algul või isegi 20.—30. aastail oli leiutamine tunduvalt kergem kui praegu, sest leiutisi oli siis veel vähe, pealegi oli tegemist nn. lihtsate leiutistega, seevastu kui nüüd käsitleb suur osa neist elektroonikat, aatomienergia kasutamist, kosmosetehnikat jne. Tegelikult on olukord vastupidine: tunduvalt raskem oli leiutada esimesi raadioskeeme sajandi algul kui neid praegu täiustada. Praegusaegse tehnika keerukusest johtub seegi, et täiustatavate objektide ring on palju suurem kui 40—50 aastat tagasi. See avardab ka leiutajate tegevusvälja. Ignoreerida ei saa sedagi asjaolu, et tänapäeva tehnika kõrge tase ja tundlikud mõõteriistad muudavad katsetamise ning leiutiste tasemel lahenduste loomise hõlpsamaks. Leiundust soodustab ka asjaolu, et praegusaja insenerid on spetsialiseerunud väga kitsastele tehnikaloikudele. Kui varem oli leiutaja vaateväljas kogu seade, siis praegu piirduv ta ainult teatud kindla sõlme või detailiga. Seepärast on päris loomulik, et mitu inseneri, kes tegelevad ühe toote eri sõlmedega, teevad rohkem leiutisi kui sajandi alguse leiutaja, kes tegeles üksi kogu seadmega. Eeltoodut kinnitab ka ametlik patendistatistika: väljaantud patentide arv on viimastel aastakümnetel jõudsasti kasvanud.⁷

³ Marx, K. Kapital. I kd. Tallinn, 1953, lk. 324.

⁴ Samas, lk. 333.

⁵ Маркс К. Машины. Применение природных сил и науки. — В сб.: Вопросы истории естествознания и техники. Вып. 25. М., 1968, lk. 36.

⁶ Vt. lähemalt: Boguslavski, M. Patendiküsimused rahvusvahelistes suhetes. Tallinn, 1965; Богуславский М. М., Червяков И. В. Международное сотрудничество в области охраны промышленной собственности. М., 1972; Боденхаузен Г. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. М., 1977.

⁷ 1970. aastail võib siiski täheldada väljaantud patentide arvu vähenemist. See on tingitud nn. edasilükatud ekspertiisist, mis on kehtestatud paljudes arenenud tööstusriikides. Vt. lähemalt: Филипповский Е. Е. Некоторые показатели научно-технического прогресса и их взаимосвязь. — Известия АН СССР. Серия экономическая, № 4, lk. 47—57.

On päris selge, et patentide arvu kasv üksi ei taga veel tehnika progressi, kuigi ta on üks selle näitajaid.⁸ Tehnikat viivad edasi peamiselt tootmises juurutatud leiutised.

Kui 19. sajandil anti enamik patente välja üksikisikutele, siis 20. sajandi teise poole, eriti aga selle viimase veerandi leiundust iseloomustab asjaolu, et enamjagu leiutisi tehakse firmades, teaduskeskustes, kõrgkoolides, kusjuures sageli on uuel tehnilisel lahendusel mitu autorit. 1972. aastal näiteks kuulus kapitalistlikes riikides igast neljast väljaantud patendist kolm firmadele. *General Electric Company* saab aastas 1000—1200, *Du Pont de Nemours & Co* 600—700, *International Business Mashines* 600, *General Motors Corporation* ja *Westinghouse Electric Corporation* umbes 500 patenti.⁹ Sama tendentsi võib täheldada ka NSV Liidus: valdav osa viimaste aastate leiutistest on tehtud kas uurimis-instituutides või kõrgkoolides autorite kollektiivide poolt (enamasti on autoreid kolm või rohkem).¹⁰

2. Teaduslik-tehnilise progressi õiguslik reguleerimine

Et lähemalt analüüsida teaduse ja tehnika saavutuste ning leiutiste juurutamise õiguslikke küsimusi, on otstarbekas lühidalt peatuda teaduslik-tehnilise progressi õiguslikul reguleerimisel üldse, eelkõige selle ja seaduse vahekorral. Need mõisted tunduvad olevat vastandlikud, sest progress tähendab pidevat arengut, vana asendumist uuega, edasiliikumist uue kvaliteedi poole, seadus aga, vastupidi, peab olema stabiilne ning võrdlemisi vähe muutuv. Teatud vastuolu on siin olemas, kuid see on seletatav sellega, et ühiskonnas käivad areng ja stabiilsus käsikäes; võiks öelda, et tegemist on uuenemise ja stabiilsuse sünteesiga.

Nõukogude õigus soodustab igati teaduslik-tehnilise progressi resultaatide arukat kasutamist ning ühtlasi aitab vältida sellega kaasneva võivaid negatiivseid ilminguid. Eelkõige reguleerib õigus selliseid valdkondi nagu kosmose hõlvamine, aatomienergia kasutuselevõtt, teaduslike avastuste ja leiutiste kaitse, keskkonnakaitse jms.¹¹

Õigusel on oluline osa majanduse arendamisel ja täiustamisel; ta ei ole küll suuteline otseselt looma materiaalseid väärtusi, kuid ta reguleerib tootmisprotsessist osavõtvate inimeste praktilist tegevust. Tänapäeval ei ole tulemuslik majanduslik tegevus mõeldav ilma õigusliku reguleerimiseta. Võtame näiteks tootmissfääri: meie ettevõtted on omavahel seotud paljude niitidega nii tooraine hankimise kui ka valmistoodangu realiseerimise valdkonnas. On arusaadav, et ilma majanduslepingute sõlmimise ning nende täpse täitmiseta (need on aga õiguse sfääri kuuluvad küsimused) ei suudaks majandus nõuetekohaselt funktsioneerida. Sama võib märkida ka teaduse ja tehnika progressi kohta: uue tehnilise lahenduse väljatöötamine ja juurutamine ei ole võimalik ilma täpse õigusliku reguleerimiseta. Nii uue lahenduse kaitse autoritunnistuse või patendiga kui ka juurutamine rahvamajandusse (autori õigused ja nende kaitse, litsentsi müümine jms.) on seotud paljude õiguslike toimingutega. Õigusnorme kehtestades aitab riik seega aktiivselt kaasa teaduse ja tehnika

⁸ USA teadlaste andmeil sõltub patenteerimise dünaamika peamiselt rahva loomingu aktiivsuse tasemest. Vt. Spencer, P., Sanders, B., Waterman, P. The Rate and Direction of Inventive Activity. Princeton, 1963, lk. 61—65.

⁹ Index of the Patent Issue from the U. S. Patent Office.

¹⁰ Vt. näit.: Открытия, изобретения, промышленные образцы, товарные знаки. М., 1975, № 37.

¹¹ Алексеев Н. С. Научно-технический прогресс и право. Л., 1976, lk. 3.

arengule. Seda on oma töödes ära märkinud paljud tuntud teadlased.¹² Tuleb nõustuda õigusteadlase M. Ringi seisukohaga, et teaduse ja tehnika progressi õiguslikud probleemid kuuluvad õigusteaduse kõige tähtsamate probleemide hulka.¹³

Erikoht teaduse ja tehnika progressis on leiundusalasel seadusandlusel. See puudutab teaduslik-tehnilise progressi planeerimist, teaduslik-tehnilise informatsiooni õiguslikku reguleerimist, riigi huvide kaitset selles valdkonnas, teaduse ja tehnika saavutuste juurutamist rahvamajandusse, leiutajate materiaalset stimuleerimist jms.

3. Leiunduse õiguslik reguleerimine NSV Liidus

Leiunduse ja patendinduse arendamisele ja õiguskaitsele hakati Nõukogude Liidus tõsisemat tähelepanu pöörama 1960. aastatel. Sellest ajast alates on meil ilmunud rohkesti leiundusalaseid monograafiaid.¹⁴

Nõukogude leiutusõiguse põhisätted on fikseeritud NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustes ja tsiviilkoodeksites. Eesti NSV tsiviilkoodeksis käsitlevad leiutusõiguslikke suhteid §-d 524—530. Siin on ära toodud leiutiste õiguskaitse üldpõhimõtted. Detailsemalt sisalduvad need küsimused 1973. aasta «Avastuste, leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute põhimääruses».¹⁵

Vastavalt põhimääruse punktile 21 tunnistatakse leiutiseks rahvamajanduse, sotsiaal-kultuurilise ülesehituse või riigikaitse mistahes valdkonda kuuluva ülesande uus ja oluliste erinevustega tehniline lahendus, mis annab positiivseid tulemusi. Kõik tehnilised lahendused, mis pretendeerivad leiutise nimetusele ning taotlevad õiguskaitset autoritunnistuse või patendi kaudu, peavad vastama leiutise legaalses definitsioonis sisalduvatele tunnustele.

Leiutus- ja ratsionaliseerimistegevuse üldjuhtimine kuulub NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklikule Leiutiste ja Avastuste Komiteele. Ministriidid ja keskasutused juhivad vastavalt põhimääruse 83. punktile leiutus- ja ratsionaliseerimistegevust neile alluvates ettevõtetes, organisatsioonides ja asutustes, kusjuures nad koostavad vastavaid perspektiiv- ja jooksvaid plaane ning kontrollivad nende täitmist, organiseerivad ettepanekute õigeaegset kasutamist ning kontrollivad seda, teevad ettepanekuid leiutiste patenteerimiseks välismaal, litsentside müümiseks ja ostmiseks, maksavad kehtestatud korras tasu leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest, mida on kasutatud mitmes ettevõttes, organisatsioonis ja asutuses, ning preemiaid leiutus- ja ratsionaliseerimistegevusele kaasaaitamise eest.

¹² Vt. näit.: Ромашкин П. С. Технический прогресс и советское право. — Советское государство и право, 1960, № 1, lk. 14—24; Правовые вопросы научно-технического прогресса в СССР (под ред. проф. М. М. Богуславского). М., 1967; Дозорцев В. А. Советское право и научно-технический прогресс. М., 1973.

¹³ Ринг М. Основные теории правового регулирования научно-технического прогресса. — В сб.: Всесоюзная научно-практическая конференция по правовым проблемам стандартизации, метрологии и качества продукции. М., 1971, lk. 25.

¹⁴ Мозолин В. П. Советское изобретательское право. М., 1960; Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Изобретательское право. М., 1960; Рясенцев В. А. Советское изобретательское право. М., 1961; Богуславский М. М. Патентные вопросы в международных отношениях. М., 1962; Юрченко А. К. Проблемы советского изобретательского права. Л., 1963; Дозорцев В. А. Правовой режим авторского свидетельства в условиях новой системы планирования и экономического стимулирования. М., 1969; Мамиофа И. Э. Охрана изобретений и технический прогресс. М., 1974; Инженеры об изобретении (под ред. Н. М. Зенкина). М., 1976.

¹⁵ Edaspidi «põhimäärus».

Leutis loetakse kasutatuks (põhimääruse 111. punkt) järgmistel juhtudel:

a) leutist on kasutatud NSV Liidu rahvamajanduses, sealhulgas välismaalt sisseveetud ekspluateeritavas toodangus;

b) leutist on kasutatud dokumentatsioonis, mis on üle antud teistele riikidele majandusliku ning teadus- ja tehnikaalase koostöö korras;

c) leutist on kasutatud objektidel, mida NSV Liidu ettevõtted ja organisatsioonid välisriikidele tehnilise kaasabi osutamise korras välismaal rajavad;

d) leutis on realiseeritud litsentsi välismaale müümise korras.

Autoreile tasu maksmise jm. juhtudel on vajalik täpselt kindlaks teha, kas ettepanek on kasutusele võetud või mitte. Vaadeldgem järgnevalt ettepanekute kasutuselevõtu õiguslikke aluseid.

Vastavalt põhimääruse 91. punktile tunnistatakse ettepanek kasutatuks olenemata sellest, millises rahvamajanduse, kultuuri, tervishoiu või riigikaitse valdkonnas see on rakendatud.

Leutis, mis käsitleb tootmisalase või muu tegevuse meetodit (tehnoloogiat), tunnistatakse kasutatuks arvates selle tootmisprotsessis rakendamise esimesest päevast. Leutis, mis käsitleb seadet (konstruktsiooni) või ainet (materjali), tunnistatakse kasutatuks arvates selle valmistatavas või ekspluateeritavas toodangus (sealhulgas ekspluatatsiooni antud katsenäidistes) rakendamise esimesest päevast. Leutist ei tunnistata kasutatuks, kui tegu on selle katselise kontrolliga, toodangu katsenäidise valmistamise ja katsetamisega või tootmise ettevalmistamisega.

«Avastuste, leutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest tasu maksmise juhendi»¹⁶ 18. punkti kohaselt makstakse autoreile tasu leutise NSV Liidu rahvamajanduses kasutamise eest viie aasta jooksul, arvates leutise kasutuselevõtmisest ettevõttes, organisatsioonis või asutuses. Kui leutise kasutamine algas enne autoritunnistuse väljaandmist, hakatakse leutise kasutamise viit aastat lugema arvates leutise kasutuselevõtmisest.

Leutise kasutuselevõtmise kuupäev peab olema tõendatud akti või mõne muu samatähendusliku dokumendiga. Seejuures loetakse leutised, mille kasutamine algas esimesel poolaastal, kasutatuks alates selle aasta 1. jaanuarist, leutised aga, mille kasutamine algas teisel poolaastal, alates järgmise aasta 1. jaanuarist. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 26. märtsi 1976. aasta määruse nr. 3 punkti 10 kohaselt tõendab juurutamist juurutamisakt või mõni teine samaväärne dokument.

Leutise juurutamise vaidlustamise korral tuleb lähtuda juhendi 24. punkti sätetest, kus on märgitud, et leutis loetakse kasutatuks, kui seadme või aine valmistamisel või meetodi rakendamisel on kasutatud kõiki leutise ühepunktilise vormeli mõlemas osas loetletud tunnuseid. Kui leutise vormel koosneb mitmest punktist, siis loetakse leutis kasutatuks juhul, kui on kasutatud kõiki vormeli esimeses punktis loetletud tunnuseid.¹⁷ Vastavalt põhimääruse 154. punktile lahendatakse ettepaneku juurutamise alased vaidlused nn. segakorras (nii haldus- kui ka kohtukorras). See tähendab, et autori kaebuse ettepaneku kasutamise tuvastamise küsimustes vaatab läbi ettevõtte, organisatsiooni, asutuse, ministriumide või keskasutuse juht koos ametiühinguorgani või selle ülesandel koos Üleliidulise Leuitajate ja Ratsionaliseerijate Ühingu kohaliku

¹⁶ Juhendi on Riiklik Leuitiste ja Avastuste Komitee kinnitanud 15. jaanuaril 1974.

¹⁷ Leutise vormelist vt. lähemalt: Ennuvere, A., Jaansoo, A., Koitel, H., Kukrus, A. Patenditöötaja käsiraamat. Tallinn, 1971, lk. 87 jj.; Кичкин И., Скорняков Э. Формула изобретения. М., 1973.

nõukogu esindajatega 15 päeva jooksul. Autor, kes ei pea oma kaebuse kohta vastuvõetud otsust õigeaks või kes pole saanud vastust kindlaksmääratud tähtjaks, võib kaevata otsuse peale kõrgemalseisva organi juhtijale või pöörduda hagiga kohtusse.

4. Leiutiste juurutamise aktuaalseid küsimusi

Kui leiutamine ise nõuab küllaltki pingelist vaimset tööd, siis pole leiutise juurutamine sugugi lihtsam; paljudel juhtudel nõuab see isegi rohkem aega ja energiat. Juurutamine on komplitseeritud seetõttu, et selles põimuvad küllaltki keerukad tehnilised, majanduslikud ja õiguslikud küsimused, samal ajal on optimaalsel lahendusel suur rahvamajanduslik tähtsus.

Käesoleva artikli alguses märgitud kolossaalsest leiutiste arvust, mida sisaldab maailma patendifond, on rakendamist leidnud vähem kui veerand. Tekib küsimus: millest on tingitud leiutiste suhteliselt tagasihoidlik juurutamine?

Põhjusi on mitmesuguseid. Vaadeldgem mõningaid neist.

1. Uute lahenduste (leiutiste) tagasihoidlik kasutuselevõtt on paljudel juhtudel tingitud inimeste konservatiivsest mõttelaadist. Ollakse harjunud töötama vana viisi, iga uuendus pörkab vastu psühholoogilist barjääri. Peale selle on iga uue tehnilise lahenduse juurutamine seotud teatud riskiga, sest seadme või aparadi edukas katsetamine ei tähenda veel edu masstoodangu väljalaskmisel. Riski aga kardetakse ning tihti peale eelistatakse uuele vana, olgugi vähemefektiivset.

2. Teatud osal leiutistest on perspektiivne tähtsus, s. o. neid on võimalik juurutada alles mõne aja pärast, kui selleks on loodud tingimused. Kuigi selliseid leiutisi ei juurutata tootmisel otsekohe, on nad teaduslik-tehnilise progressi seisukohast olulised.

3. Teatud osal leiutistest on vaid teaduslik tähtsus, nende juurutamine tootmisel on võimalik vaid eritingimustes.

4. Tehnika kiire arengu tõttu teatud osa leiutisi vananeb moraalselt enne, kui valmib vastav tehniline dokumentatsioon, ning seetõttu nende juurutamine ei osutu enam otstarbekohaseks.

5. Mõningatel juhtudel ei vasta konstruktiivsete lahenduste tase, milles kasutatakse leiutisi, ettevõtte tootmistehnoloogia tasemele (või vastupidi) ning seetõttu osutub leiutise juurutamine raskeks.

Kapitalistlikus ühiskonnas lisanduvad eeltoodud põhjustele veel mõningad eraomandusele omased jooned. Näiteks võidakse efektiivne leiutis kasutamata jätta taktikalistel kaalutlustel, sest kapitalistile ei ole see soodne (seda esineb eeskätt arengumaadel). Leiutise patenteerimine, kuid kasutamata jätmine võib osutada kasulikuks teravas konkurentsivõitluses.¹⁸

Mis puutub leiutiste juurutamisse NSV Liidus, siis on viimastel aastatel kasutuselevõetud leiutiste arv jõudsasti kasvanud. Illustreerimiseks mõned arvud: kui ajavahemikus 1956—1959 juurutati üle 6200, 1961—1964 üle 23 000, 1965—1968 üle 25 500 ja 1969—1972 üle 37 000 leiutise, siis 1974. aastal juurutati juba 40 000 leiutist.¹⁹ Leiutiste juurutamisest

¹⁸ Vastavalt tööstusomandi kaitse Pariisi konventsiooni artiklile 5A(2) on igal riigil õigus rakendada seadusandlikke abinõusid, mis näevad ette sündlitsentside väljandmist, et vältida leiutise mittekasutamist johtuda võivaid kuritarvitusi. Vt.: Боденхаузен Г. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. М., 1977, lk. 83—84.

¹⁹ Макаревич Ю. Е. В авангарде научно-технического прогресса. — Вопросы изобретательства, 1976, № 2.

saadud sääst on meil aastast aastasse kasvanud: 1971. aastal oli see 315 milj., 1973. aastal 385 milj., 1974. aastal aga juba 821 milj. rbl. Tuleb siiski märkida, et selles valdkonnas esineb meil veel tõsiseid puudusi. Nii näiteks juurutatakse leiutiste koguarvust vaid 25—30%. Paljudel juhtudel juurutatakse leiutis ainult ühes-kahes ettevõttes, kuigi seda oleks vaja teha kümnetes ettevõtetes. Ajavahemik idee tekkimisest kuni selle materialiseerimiseni küünib 8—10 aastani, mõnikord isegi rohkem. Võrdlemisi väike on leiutiste osa rakenduslikes töödes. Uurimisinstituutides ja konstrueerimisbüroodes on see keskmiselt 25—40%. Uute tööstustoodete juurutamise plaanides ei ületa leiutisi sisaldavate teemade arv 22—23%. Kõik see kajastub negatiivselt tehnilise taseme tõstmise tempos ja tootmise efektiivsuse kasvus.²⁰ Seepärast tuleb leiutiste jt. teadusliku uurimistöö resultaatide tootmisse juurutamist otsustavalt parandada.

NLKP 25. kongressil märkis L. Brežnev: «Tuleb veel palju teha, et teaduse saavutused leiaksid kiiresti kehastuse mitte ainult üksikutes, olgugi kõige hiilgavamates eksperimentides ja väljapanekunäidistes, vaid ka tuhandetes uutes toodetes, alates ainulaadsetest masinatest ja lõpetades kõigega, mis on seotud inimeste töö- ja olmetingimuste parandamisega. Uute teaduslike ideede praktiline rakendamine on tänapäeval niisama tähtis ülesanne kui nende väljatöötamine.»²¹

Leiutiste juurutamise probleemidele on meil viimastel aastatel hakanud tehnikateadlaste kõrval tõsist tähelepanu pöörama ka humanitaarteadusharude esindajad. Eriti aktiivsed on olnud õigus- ja majandusteadlased. Huvitavaid monograafiaid ning sisukaid probleemartikleid on selle kohta avaldanud õigusteadlased V. Dozortsev, J. Torkanovski ja V. Rassohhin, majandusteadlased L. Dudkin, V. Volkonski, J. Kanõgin, K. Taksir jt. Vaadelgem lähemalt mõningaid nende töödes sisalduvaid ettepanekuid.

Teatavasti sõltub leiutiste juurutamise efektiivsus suurel määral asjaolust, kuidas ettevõtte juhtkond sellesse suhtub. Paljudes ettevõtetes praktiseeritakse moodust, et leiutise autoritena märgitakse ka ettevõtte direktorit ja peainseneri, kuigi viimased ei ole leiutise loomisest osa võtnud. Tegelikud autorid on sunnitud niisugusele teele minema, sest vastasel juhul ei ole väljavaateid leiutist juurutada. Niisugune teguviis on väär ning täiesti seadusvastane, sest sellega rikutakse leiutajate autoriõigust, kuid kahjuks meil seda siiski esineb. Näiteks märgib L. Dudkin, et ühe analüüsitud konstrueerimis-tehnoloogiabüroo leiunduspraktikas torkas silma, et leiutustaotluste hulgast, mis see büroo 1974. aasta jooksul esitas komiteele, puudus ainult neljal direktori nimi, 1975. aasta kolme kvartali jooksul esitatud taotlustel oli see aga kõigil. Seejuures pole direktor kunagi varem leiutaja olnud ja oma töökohal pole tal leiutamiseks lihtsalt aega. Majandusjuht ei ole huvitatud üksnes autoritasust või leiutise juurutamise preemiast, mida ta saab kaasautorina, ta peab tavaliselt silmas ka seda, et mitme tähtsa leiutise autorite hulka kuulumine suurendab tema kui majandusjuhi prestiiži.²² L. Dudkini arvates oleks võimalik tunduvalt vähendada majandusjuhtide soovi olla võõrastes leiutistes kaasautor, kui täiustada juhtide töö hindamist seoses leiutiste juurutamisega. Juhtide tegevus ja selle tulemused peaksid leidma

²⁰ Кушлин В. И. Ускорение внедрения научных достижений в производство. М., 1976, lk. 4.

²¹ Brežnev, L. NLKP Keskkomitee aruanne ning partei järjekordsed ülesanded sise- ja välispoliitika valdkonnas. Tallinn, 1976, lk. 56.

²² Vt. Дудкин Л. М. Экономика риска: как заинтересовать хозяйственного руководителя во внедрении изобретений? — Экономика и организация промышленного производства, 1976, № 4, lk. 103—104.

kajastust leiutise juurutamise tunnistustes, mis oleksid samaväärsed leiutajate autoritunnistustega.

Ettepanek on huvitav ning väärib tähelepanu. On päris selge, et leiutiste juurutamise otseselt osalejaid ning sellele kaasaaitajaid tuleks stimuleerida mitte ainult materiaalselt, vaid ka moraalselt. Tihtipeale ongi leiutise juurutamine seotud palju suurema aja- ja materjalikuluga kui tema väljatöötamine. L. Dudkini pakutud juurutamise autoritunnistus on mõeldud juurutaja stimuleerimise vormina. Põhimõtteliselt võiks ettepanekuga nõustuda, kui mitte arvestada üht olulist juriidilist asjaolu. Nimelt võiks juurutamist stimuleerivaks dokumendiks olla küll mõni tunnistus (kõne alla võiks tulla isegi rinnamärk), kuid seda ei saa mingil juhul nimetada autoritunnistuseks. Viimase all mõistetakse täiesti üheselt dokumenti, mis tõendab ettepaneku tunnistamist leiutiseks, selle prioriteeti ning autorsust, millest tulenevad autori õigused ja soodustused. Autoritunnistus on leiutise õiguskaitses dokumendina saanud ka rahvusvahelise tunnustuse,²³ seepärast ei ole võimalik samanimelist dokumenti välja anda mõne muu objekti või teenuse eest. Järelikult: leiutise juurutamisele kaasaaitamist fikseeriva dokumendina ei saa autoritunnistus arvesse tulla. Küll võib selleks olla näiteks juurutamistunnistus.

L. Dudkinil on teinegi huvitav ettepanek, nimelt luua leiutiste juurutamise organiseerijate fondid (nn. väljatöötaja- või konstruktorifondid),²⁴ mis moodustaksid leiutiste juurutamisest saadud säästust ja oleksid ette nähtud spetsiaalsete leiutisi juurutavate organisatsioonide, näiteks novaatorite firmade, teaduslike tootmiskoondiste jne. loomiseks. Novaatorite firma finantsbaasiks võiksid saada leiutajafondid ja vahendid, mis saadakse lepingutest uusi tooteid tellivate ettevõtetega. Teaduslikke tootmiskoondisi oleks võimalik luua nii leiutajafondi kui ka riikliku finantseerimise või krediidi alusel. Leiutajafondid aitaksid ühendada kõiki neid vahendeid leiutiste juurutamise organiseerimiseks.

Et selliste fondide loomine kiirendab leiutiste juurutamist, võib ettepanekuga täielikult nõustuda. Seda toetavad ka V. Volkonski, J. Kanõgin jt. autorid. Prof. L. Berri ja A. Jegisarjan rõhutavad, et leiutajafondi idee on orgaaniliselt seotud majandusmehhanismi edasise täiustamise vajadusega. Nähtavasti tuleks leiutajafond lülitada tsentraalselt tehtavate kapitaalvahetuste planeerimisse. Need autorid on seisukohal, et L. Dudkini idee realiseerimine võib oluliselt kiirendada efektiivsete leiutiste juurutamist.²⁵

Prof. K. Taksir rõhutab, et leiutiste ja tehniliste uuenduste juurutamise kiirendamiseks tuleks rakendada terve kompleks organisatsioonilisi, majanduslikke ja õiguslikke abinõusid. Peale selle tuleks senisest suuremat tähelepanu pöörata standardiseerimisele ning unifikseerimisele (USA-s kehtib nõue, et uus seade ei tohi sisaldada üle 20% originaalseid sõlmi ja detaile). Peaks moodustatama ka rohkem juurutamisega tegelevaid organisatsioone.²⁶

Huvitavaid ettepanekuid on juurutamisalase töö tõhustamiseks teinud õigusteadlased V. Rassohhin ja V. Dozortsev.

V. Rassohhini arvates tuleks välja töötada ja seadusandlikult fikseerida

²³ Stokholmi diplomaatilisel konverentsil 1967. aastal võrdsustati autoritunnistus leiutise õiguskaitses dokumendina sisuliselt patendiga ning lülitati Pariisi konventsiooni ametlikku teksti (art. 4¹).

²⁴ Käesoleva töö autori arvates sobiks seda fondi nimetada leiutajafondiks. Et sisuliselt midagi ei muutu, siis ongi teda edaspidi nii nimetatud.

²⁵ Берри Л. Я., Егизарян Г. А. Пути реализации изобретений. — Экономика и организация промышленного производства, 1975, № 2.

²⁶ Проблему внедрения решать комплексно. — Вопросы изобретательства, 1977, № 1, lk. 9—10.

rida ettevõtte nende töötajate materiaalse stimuleerimise kord, kelle initsiatiivil leiutisi kasutusele võetakse. Praegune premeerimine juurutamisele kaasaaitamise eest ei võimalda esile tõsta ega tõhusalt hüvitada neid, kes kannavad oma õlgadel juurutamise põhiraskust ning uuenduse rakendamisega seotud riski. Ta teeb ettepaneku kehtestada kaht liiki preemiaid. Esimeste alla võiksid kuuluda kõrgendatud preemiad juurutamise organiseerimise ja sellest vahetu osavõtmise eest ettevõtte juhtivatele töötajatele ning teistele isikutele, kes otseselt tegelesid leiutise kasutuselevõtmisega. Teise liigi moodustaksid preemiad juurutamisele kaasaaitamise eest; neid tuleks maksta ettevõtte enda ning teiste organisatsioonide töötajatele, kes soodustasid uuenduse edukat rakendamist. Selliseid preemiaid tuleks maksta ainult juhul, kui leiutis on juurutatud ettevõtte initsiatiivil, s. t. kui ta oli organisatsioonilis-tehniliste ürituste plaanis. Kui aga leiutis võetakse kasutusele uue tehnika plaani järgi, tuleks preemiat eduka juurutamise eest maksta uue tehnika loomise ja kasutuselevõtmise ergutamise tsentraliseeritud fondist. V. Rassohhin märgib õigesti, et leiutiste kasutuselevõtmist nendel objektidel, mis luuakse uue tehnika plaani alusel, praktiliselt üldse ei stimuleerita. Tsentraliseeritud fondist makstakse uue tehnika rakendamise preemiaid tavaliselt viimaseid leiutisi ja tehnilisi uuendusi arvesse võtmata. Selles ongi üks peapõhjust, miks «uus tehnika» kujutab endast tihti tehnika eilset päeva. Tähtsate leiutiste väga tagasihoidlik kasutamine rahvamajanduses tuleneb suures osas sellest, et ettevõtete ja organisatsioonide töötajatel puudub tõsine materiaalne huvi leiutiste kasutuselevõtmise vastu. Kuni leiutise rakendamine on ettevõtte seisukohast eeskätt plaani täitmist segav nähtus, pole alust loota sel alal olulist muutumist paremuse poole.²⁷ Nende V. Rassohhini seisukohtadega võib nõustuda.

Samal autoril on veel üks huvitav ettepanek: tuleks õiguslikult vahet teha nn. tavaliste ja eriti tähtsate leiutiste vahel. Tema arvates tuleks luua süsteem, mille kohaselt eriti tähtsad leiutised automaatselt lülitataks riiklikku plaani ning seega oleks tagatud nende kasutuselevõtt.²⁸ Kuigi see ettepanek tundub olevat arukas ja oleks hea, kui õnnestuks niisugune süsteem luua, tekib allakirjutanu arvates tõsiseid raskusi ühe või teise leiutise liigitamisega tavaliste või eriti tähtsate hulka. Objektiivseid kriteeriume selleks on raske leida, sest leiutis võib olla ühes tööstusharus väga tähtis, teises vähem tähtis jne. Arvestamata jätta ei saa ka seda asjaolu, et mida tähtsam leiutis, seda raskem on teda juurutada. Seepärast ei tahaks selle ettepanekuga nõustuda.

Leiutiste juurutamist on põhjalikult käsitletud V. Dozortsev. Tema arvates ei ole õige ettevõtet stimuleerida ainuüksi leiutise kui niisuguse loomise eest, vaid juurutatud objekti tehnilis-majanduslike näitajate tõstmise eest, sõltumata sellest, kas objektis kasutatakse leiutist või mitte. AINUÜKSI leiutise kasutamise fakt ei tohiks olla ettevõtte stimuleerimise aluseks.²⁹

Selle seisukohaga on raske nõustuda, sest leiutise kui tehnika progressi ühe olulisema ning objektiivsema näitaja ignoreerimine juurutamisel viiks selleni, et ettevõtted hakkaksid üha vähem neid kasutama. See aga pidurdaks tehnika arengut. Autori arvates tuleks ettevõtet leiutise

²⁷ Vt. lähemalt: Rassohhin, V. Mis pidurdab leiutiste rakendamist? — Eesti Kommunist, 1967, nr. 12, lk. 38.

²⁸ Проблему внедрения решать комплексно. — Вопросы изобретательства, 1977, № 1, lk. 6.

²⁹ Дозорцев В. А. Правовые проблемы экономического стимулирования изобретательства и законодательство о научно-техническом прогрессе. Автореферат докт. диссертации. М., 1969, lk. 21.

kasutamise korral igal juhul stimuleerida. Arusaadav on muidugi see, et leiutiste majanduslik väärtus on erinev ning seda peaks stimuleerimise astme määramisel arvestama.

V. Dozortsev kritiseerib kehtivat leiutiste kasutamise juhtimise korda, mille kohaselt ministeeriumid ja ametkonnad peavad juurutama leiutisi vastavalt Riikliku Leiutiste ja Avastuste Komitee soovitusetele. Tema arvates peaks niisuguste soovitude andmine lõpetatama, sest sellest pole märkimisväärset kasu. Ministeeriumid ja ametkonnad peaksid ise valima neile vajalikud leiutised ning neid oma äranägemise järgi juurutama.³⁰ V. Dozortsevil on kahtlemata õigus selles, et kehtiv juurutamissüsteem pole kuigi tõhus (viimastel aastatel on juurutatud vaid umbes 10% komitee soovitatud leiutistest), samuti võib nõustuda sellega, et ministeeriumid peaksid ise otsustama, kas leiutise juurutamine on otstarbekas või mitte. Mis aga puutub komitee soovitude keelamisse, siis see ettepanek on nähtavasti liiga kategooriline: näib, et selles pole midagi halba, kui komitee informeerib ministeeriume ning ametkondi uutest headest leiutistest, tõenäoliselt halvemaks see leiutiste juurutamisel valitsevat olukorda ei muuda, küll aga võib seda parandada.

Samasugusel seisukohal on G. Smirnov, kes rõhutab, et seni, kuni ministeeriumid, ametkonnad ja ettevõtted ei ole ise hakanud tõsist huvi tundma leiutiste juurutamise vastu, peaks komitee soovitude andmist jätkama. Ta on seisukohal, et seoses tootmiskoondiste moodustamisega peaks leiutiste juurutamine tunduvalt elavnema.³¹

V. Dozortsev märgib õigesti, et leiutist kui niisugust ei ole võimalik lülitada uue tehnika plaani, küll aga võib plaani lülitada mõni objekt, mis sisaldab leiutisi, kusjuures need peavad olema vastavalt ette valmistatud. Enne juurutamist tuleb leiutist kontrollida (tavaliselt tehakse seda uurimisinstituudis), seejärel katsetada (katsetehases või katsebaasis), alles seejärel võib selle üle anda tootmisle. Kõik eeltoodud staadiumid on seotud märkimisväärsete kulutustega ning seepärast oleks loomulik, et ministeerium võtaks need enda kanda (pealegi toimub nii leiutise kontrollimine kui ka katsetamine tavaliselt ministeeriumile alluvais organisatsioonides). Ei ole õige jätta neid kulutusi ning kogu juurutamisega seotud riski ettevõtte kanda. Kui aga märgitud eeltööd on tehtud ministeeriumi kulul ning tulemused on positiivsed, võib ministeerium kohustada ettevõtet juurutama objekti, milles on kasutatud kõne all olevat leiutist.³² V. Dozortsevi esitatud juurutamiskeem ja selle argumentatsioon on loogiline ning seda oleks vaja praktikas rakendada.

Leiutiste juurutamise kiirendamiseks on mõned autorid soovitanud luua nn. majandusharudevahelisi juurutamisorganisatsioone.³³ Niisugune organisatsioon töötab juba aastaid Bakuus. Ka Eesti NSV-s on juurutamisorganisatsiooni loomine päevakorras, alates 1976. aastast toimub meil selles küsimuses diskussioon, mida on põhjalikult valgustatud ajalehes «Sovetskaja Estonia». Allakirjutanu arvates on meie vabariigis vajadus

³⁰ Дозорцев В. А. Правовые проблемы . . . , lk. 26.

³¹ Смирнов Г. И. Правовые вопросы использования технических достижений в народном хозяйстве СССР. М., 1973, lk. 14. Kahjuks ei ole G. Smirnovi optimism põhjendatud, sest tootmiskoondiste loomine ei ole leiutiste juurutamise alast olukorda kuigi võrd parandanud.

³² Samas, lk. 26; Дозорцев В. А. Правовой режим авторского свидетельства в условиях новой системы планирования и экономического стимулирования. М., 1969.

³³ Vt. lähemalt: Вашатовский В. В., Дрокин В. Д. Изобретателю-одиночке нужна фирма-посредник. — Экономика и организация промышленного производства, 1975, № 2; Дудкин Л. М. Экономика риска . . . , lk. 104.

niisuguse organisatsiooni järele silmnähtav ning see tuleks luua lähemal ajal.

Leiutiste juurutamisega seotud probleemide optimaalne lahendamine loob soodsad eeldused teaduslik-tehnilise progressi veelgi kiiremaks arenguks meie maal.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Majanduse Instituut*

Toimetusse saabunud
9. XII 1977

X. КОИТЕЛЬ

НЕКОТОРЫЕ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ ИЗОБРЕТЕНИЯ

Рассматриваются некоторые вопросы, связанные с правовой охраной изобретений. Исследуются проблемы внедрения изобретений в народном хозяйстве. Подробному анализу подвергаются причины, тормозящие внедрение изобретений, а также пути преодоления трудностей по внедрению. В статье обсуждаются точки зрения некоторых ведущих советских экономистов и юристов по этому вопросу и дается критический анализ их положений. Автор предлагает некоторые меры по совершенствованию процесса внедрения, в том числе он поддерживает идею создания организации по внедрению изобретений в Эстонской ССР.

*Институт экономики
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
9/XII 1977

H. KOITEL

SOME LEGAL AND ECONOMIC PROBLEMS CONCERNING THE APPLICATION OF INVENTIONS IN PRACTICE

The present paper deals with topical problems concerning the legal protection of inventions and speeding up the introduction of inventions in national economy. The author analyses some questions connected with the elimination of difficulties on the way of the introduction of inventions into practice.

Some opinions of well-known Soviet specialists — economists and lawyers — are likewise presented and critically analysed in the paper. In the final part, conclusions and suggestions are made, including the proposal to establish an organization for putting inventions into practice in the Estonian SSR.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,
Institute of Economics*

Received
Dec. 9, 1977